

Mental Constructs of Poets toward Women's Socio-Political Participation in Reza Shah's Era

Hamed Nowrouzi^{1*}  Vajiheh Zamani Babgohari¹ 
Kolsoom Ghorbani Jouybari¹  Hossein Farzanepour¹ 

1. Birjand, University of Birjand, Iran

DOI: [10.22080/rjls.2025.28053.1513](https://doi.org/10.22080/rjls.2025.28053.1513)

Abstract

The first social, cultural, and political policies concerning women were enacted during the reign of Reza Shah. Yet, as in previous eras, women's presence in various spheres of society—including social and political participation—remained marginal. This study seeks to uncover the reasons for the limited social and political participation of women in Reza Shah's period. Since human relations with self and others are primarily formed through mental constructs, which are reflected in artistic works—particularly in poetry—this paper, within the framework of *mental construct theory*, examines the poetry of that era to identify the causes of women's lack of participation. Because many male and female poets of the time addressed social and political issues, including women's participation, this descriptive–analytical research applies *thematic analysis* to reveal male poets' *personal constructs* (expressed through two main themes: “women's activeness” and “women's passivity”) and female poets' *self-constructs* (from the *perspective of others* and from the *perspective of self*), identifying their similarities and contrasts. While most scholars have attributed women's lack of participation to patriarchal attitudes and male-dominated social structures, findings suggest that most male poets, in fact, envisioned an ideal future for Iran and viewed women's participation optimistically. They encouraged women to play effective roles in the nation's affairs. Conversely, female poets—though they acknowledged women's individual, social, and political capabilities—turned their gaze toward Iran's lived past. From this realistic standpoint, they depicted women as perceived by men: subordinate, weak, captive, ominous, and worthless. This *realistic* self-perception of women, internalized from men's perspective, appears to have contributed to women's limited socio-political participation in Reza Shah's era.

Keywords: Contemporary poetry; Women's socio-political participation; Mental constructs; Realism; Idealism.

Introduction

Literary works—especially poetry—serve as a window into the political and social realities of any era. Literature both arises from and reflects the social conditions of its time (Shirvanlou 1976, 168; Setoudeh 1999, 56). In Reza Shah's period, poets—men and women alike—criticized the painful social realities and traditional mindsets of the past (Dadvar and Habibi 2008, 83) and protested the historical marginalization of women in political and social spheres (Elm, Hamidi-Nasab, and Hezbavi 2011, 100). At times, however, poets also praised Reza Shah's policies regarding women, expressing

* Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, University of Birjand. Corresponding author: hamedhd_noruzi@birjand.ac.ir



admiration and directing their attention not toward Iran's actual past but toward an *ideal* future in which women would achieve their rightful social position.

This divergence in viewpoint stems not from differing *realities* but from differing *narratives* of reality. Poets reflect in verse not the objective truth of the external world but their own *mental constructs*—the conceptual frameworks through which they perceive and interpret phenomena (Razma 2019, 7).

Research Questions and Methodology

This study uses library research for data collection and thematic analysis (Braun and Clarke 2006) for interpretation. Following King and Horrocks (2010), the process involves three stages:

1. Descriptive coding (identifying subthemes)
2. Interpretive coding
3. Integration, in which codes are organized to illustrate relationships among themes and subthemes (as shown in Figure 1 of the article).

Through this methodology, authors attempt to provide answers for the following questions:

1. What were the mental constructs of poets during the First Pahlavi period regarding women's social and political participation?
2. How did their constructs reflect the dual conditions of *realism* (the actual past) and *idealism* (the imagined future)?
3. Which group of poets focused on the painful social realities of the past, and which envisioned an ideal future for women?
4. What factors influenced the formation of these reality-oriented and ideal-oriented constructs?

Findings and Conclusion

Analysis of the poets' works reveals that women's limited socio-political participation in the First Pahlavi era cannot be attributed solely to the masculine nature of public and political life. Psychological and personal factors also played a role, as individuals' engagement in society often reflects their *mental constructs*—their internalized perceptions of self and others.

In male poets' circles, women are generally portrayed positively and respectfully. They criticized patriarchal traditions and called for the restoration of women's true identity and status, encouraging active female participation in social and political affairs. Thus, most male poets directed their gaze toward an *ideal future* for Iran and adopted an *idealistic* outlook toward women's participation.

Female poets of the same era, however, revealed deeper and more complex dimensions. Despite acknowledging women's potential and rights (*self-constructs from their own perspective*), they internalized men's view of women as inferior, weak, and constrained (*self-constructs from the perspective of others*). Consequently, they reflected Iran's *real past* through a *realistic* lens. Believing that men viewed women as weak and subordinate, they either withdrew from or resisted full participation in public life. Hence, the limited socio-political presence of women in the First Pahlavi era can be traced to this internalized perception—a *self shaped through the male gaze*.



By contrast, most male poets of the time (with one exception) perceived women as capable and influential individuals, essential to the nation's progress and deserving respect and empowerment.

بررسی «مشارکت اجتماعی و سیاسی زنان» در عصر رضاشاه پهلوی در چارچوب انگاره‌های ذهنی شاعران (۱۳۰۴ - ۱۳۲۰ ش)

حامد نوروزی^۱

وجیهه زمانی بابگهری^۲

کلثوم قربانی جویباری^۳

حسین فرزانه‌پور^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱/۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۹/۳

DOI: [10.22080/RJLS.2025.28053.1513](https://doi.org/10.22080/RJLS.2025.28053.1513)

چکیده

نخستین سیاست‌گذاری‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در حوزه‌ی زنان، در دوره‌ی رضاشاه، انجام گرفته است؛ اما در این دوره نیز مانند اعصار پیشین، حضور زنان در بخش‌های مختلف جامعه از جمله مشارکت اجتماعی و سیاست، کم‌فروغ بوده است. این پژوهش، تلاشی است در جهت پی‌بردن به دلایل کم‌رنگ‌بودن حضور و مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان در دوره‌ی رضاشاه. با توجه به اینکه مهم‌ترین عامل ارتباط انسان با خود و دیگری برپایه‌ی انگاره‌های ذهنی صورت می‌گیرد و این انگاره‌ها در آثار هنری، به‌ویژه شعر شاعران، بازتاب یافته است، مقاله‌ی حاضر براساس چارچوب نظری انگاره‌های ذهنی، شعر شاعران آن عصر را برای کشف دلایل عدم مشارکت اجتماعی - سیاسی کاویده است، زیرا بسیاری از مردان و زنان شاعر آن روزگار، به مباحث مختلف اجتماعی - سیاسی از جمله مشارکت زنان ورود کرده‌اند. پژوهش حاضر، توصیفی - تحلیلی است و تحلیل داده‌ها بر اساس روش تحلیل مضمون انجام گرفته است. براین اساس، انگاره‌های ذهنی شخصی شاعران مرد (با دو مضمون کلی «فعال بودن زنان» و «منفعل بودن زنان») و انگاره‌های ذهنی خویشتن شاعران زن (از منظر دیگری و از منظر خود) بررسی و انگاره‌های متضاد و مشابه بین این دو قشر، شناسایی شدند. بیشتر محققان، دیدگاه‌های مردان و نگرش‌های مردسالارانه‌ی حاکم بر جامعه را دلیل عمده‌ی عدم مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان بیان می‌کنند، اما نتایج حاصل نشان می‌دهد اکثر شاعران مرد، نگاه خود را معطوف به آینده‌ی آرمانی ایران کرده‌اند و آرمان‌گرایانه به مشارکت زنان، توجه داشته و همواره مشوق زنان جهت حضور مؤثر و فعال در اداره‌ی امور کشور بوده‌اند، در مقابل، شاعران زن، ضمن آنکه انواع قابلیت‌ها و حقوق فردی، اجتماعی و سیاسی را برای زنان قائل بوده‌اند، نگاه خود را معطوف به گذشته‌ی واقعی ایران کرده و واقع‌گرایانه، جنس زن را از دید مردان، زیردست، ضعیف، اسیر، شوم و بی‌ارزش پنداشته و خطاب می‌کنند. به نظر می‌رسد دلیل کم‌رنگ بودن مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان را در این عامل، می‌توان جستجو کرد.

کلیدواژه‌ها: شعر معاصر، رضا شاه، مشارکت سیاسی - اجتماعی زنان، انگاره‌های ذهنی، واقع‌گرایی، آرمان‌گرایی.

hd_noruzi@birjand.ac.ir

^۱ - دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. (نویسنده مسؤول) رایانامه:

v.zamani@birjand.ac.ir

^۲ - دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه:

hd_noruzi@birjand.ac.ir

^۳ - دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه:

hfarzanepour@birjand.ac.ir

^۴ - دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه:

۱- مقدمه

با انقلاب مشروطه، زمینه‌های فکری برای ایجاد تغییر در شرایط و وضعیت زنان به وجود آمد و بعدها در دوره‌ی پهلوی اول، سیاست‌هایی با هدف تغییر و تحول فرهنگی زنان اجرا شد و با تأسیس مدارس و دانش‌سراهای دخترانه، نخستین تلاش‌ها در راستای تغییر وضعیت زنان و گسترش آموزش آنان صورت گرفت. کارهایی نظیر: «کشف حجاب زنان»، «حذف پرده‌نشینی»، «تعلیم و تربیت زنان»، «تغییر لباس زنان» و «کار زنان»؛ که مورد استقبال زنان طبقه‌ی متوسط و بالای جامعه واقع شد و به بهبودی نسبی وضعیت رفاه اجتماعی آنان انجامید. البته تنها راه مجاز برای دستیابی به تغییراتی که رضاشاه برای ایران مناسب می‌دانست، فعالیت دولتی بود؛ به همین دلیل رفته‌رفته کنترل‌های دولتی فراگیرتر شد و بیشتر نشریات و روزنامه‌های دموکرات که بسیاری از آن‌ها به شدت از حقوق زنان حمایت می‌کردند، توقیف شدند. بنابراین برنامه‌هایی که توسط دولت، سازماندهی می‌شد، خواهان زنانی آموزش‌دیده، ولی مطیع در محیط خانه و جامعه بود. در واقع حاکمیت به دنبال دستیابی زنان به حقوق سیاسی و اجتماعی گسترده نبود؛ چراکه زنان همچنان در قانون اساسی از مشارکت‌های سیاسی و اجتماعی منع شده بودند. (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۳۳۱)؛ حتی در سال ۱۳۱۴ که رضاشاه دستور کشف حجاب و ممنوعیت پوشیدن چادر را ابلاغ کرد، زنان همچنان از حق رأی و نامزدی در انتخابات عمومی، محروم بودند.^۵ (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۸۰)؛ اما به دلیل اختناق شدید، نبود مطبوعات آزاد و فشار پلیس و سانسور گسترده، نمی‌توان به وضوح دریافت که دیدگاه غالب، نسبت به شرایط زنان و اصلاحات رضاشاه در آن روزگار چه بوده است.^۶

۱-۱- بیان مسأله

یکی از پنجره‌هایی که به سوی پدیده‌های سیاسی و اجتماعی یک عصر گشوده می‌شود، آثار ادبی، بویژه اشعار سروده شده در آن دوران است. ادبیات هر دوره‌ی تاریخی برآمده از شرایط اجتماعی و نیز منبعی برای بررسی اوضاع اجتماعی آن دوران است. (شیروانلو، ۱۳۵۵: ۱۶۸)؛ و محتوای اثر ادبی در پیوند با همه‌ی جنبه‌های زندگی اجتماعی است. (ستوده، ۱۳۷۸: ۵۶)؛ آنچنانکه می‌دانیم در عصر رضاشاه گاهی مردان و زنان شاعر که نماینده‌ی قشر فرهیخته‌ی عصر خود بودند، به انتقاد از واقعیت‌های تلخ گذشته‌ی اجتماعی و نگرش‌های سنتی پرداختند. (دادور و حبیبی، ۱۳۸۷: ۸۳)؛ و از پدیده‌ی تاریخی غالب، یعنی به حاشیه راندن زنان در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی انتقاد کردند. (علم، حمیدی‌نسب و حزب‌اوی، ۱۳۹۰: ۱۳۹۰)

۵. برخی صاحب رأی شدن زنان را بر بهبود وضعیت زندگی آن‌ها و جامعه، بی‌تأثیر می‌دانند (Almond & Verba, 1989:63) اما بی‌تردید مشارکت سیاسی زنان به توسعه جامعه می‌انجامد (بشیریه، ۱۳۷۲: ۲۱۲).

۶. درباره آگاهی بیشتر و کامل‌تر از وضعیت زنان در عصر پهلوی اول به این منابع، رجوع شود: رستمی و ثواب، ۱۳۹۸؛ کچویان و زائری، ۱۳۹۰؛ احمدآبادی و موسوی، ۱۳۹۴؛ زاهد و مردانی، ۱۳۹۰؛ حسینی باقری، ۱۳۸۴.

۱۰۰؛ گاهی نیز شاعران از سیاست‌های شاه ایران در خصوص زنان، تمجید کرده و آن را ستوده‌اند و نگاه خود را نه به گذشته‌ی واقعی ایران، که به آینده‌ی آرمانی ایران دوخته‌اند که در آن، زنان، جایگاه شایسته‌ی خود را خواهند یافت.

این تفاوت رویکرد و نگاه، نه به دلیل تفاوت در «حقیقت واقعیت» که به دلیل تفاوت در «روایت واقعیت» رخ می‌دهد. بنابراین باید پذیرفت که شاعران، حقیقت جهان خارج را بر اساس نگاه و دریافت خود و آنگونه که در ذهن دارند، در شعرشان بازتاب می‌دهند؛ یعنی انگاره‌های ذهنی^۷ خود را در خصوص یک پدیده به شعر درمی‌آورند، نه حقیقت عینی خارجی را. انگاره‌ها بسته‌های ذهنی‌ای هستند که افراد درباره‌ی پدیده‌های مختلف دارند و بر اساس آن عمل می‌کنند. (رزما، ۱۳۹۸: ۷)

۱-۲- پرسش‌های پژوهش

پژوهش حاضر در پی واکاوی این نکته است که انگاره‌های ذهنی شاعران در دوره‌ی پهلوی اول، درباره‌ی مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی زنان چه بوده و چگونه شرایط دوگانه‌ی پیش‌گفته (واقعی و آرمانی) را بازتاب داده‌اند؟ انگاره‌های چه دسته‌ای از شاعران معطوف به واقعیت‌های تلخ سنت‌های گذشته و انگاره‌های کدام گروه از شاعران معطوف به آرمان‌های شیرین آینده بوده است؟ چه عواملی در شکل‌گیری و بیان این انگاره‌های معطوف به گذشته یا آینده تأثیر داشته است؟

۱-۳- روش پژوهش

این پژوهش در مرحله‌ی جمع‌آوری داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و تحلیل داده‌ها به روش تحلیل مضمون انجام شده است. در این روش، داده‌های پراکنده به داده‌های تفصیلی تبدیل می‌شود. (2006 Braun & Clarke؛ این فرایند در سه مرحله صورت می‌پذیرد (King & Horrocks: 2010): ۱- کدگذاری توصیفی (کشف خرده‌مضمون‌ها) ۲- کدگذاری تفسیری و ۳- یکپارچه‌سازی.

در ابتدا اشعار، بازخوانی و کدهای اولیه در متن کشف و در نهایت، کدهای مشترک، طبقه‌بندی می‌شود (مرحله‌ی اول)؛ در مرحله‌ی دوم، خرده‌مضمون‌ها ذیل مضمون قرار خواهند گرفت و در مرحله‌ی نهایی و با هدف یکپارچه‌سازی، با استفاده از نمودار و مرتب‌کردن کدهای مختلف، ارتباط بین خرده‌مضمون‌ها و نیز مضمون‌ها با یکدیگر مشخص می‌گردد که در شکل (۱) آمده است.

۱-۴- پیشینه‌ی پژوهش

در بحث انگاره‌های ذهنی و نیز مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان پژوهش‌هایی کم‌وبیش انجام شده است، اما تاکنون پژوهشی در مبحث انگاره‌های ذهنی در حوزه‌ی شعر عصر پهلوی اول با محوریت

7. Mental Schemas

مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان انجام نگرفته است. با وجود این، به تعدادی از تحقیقات صورت گرفته می‌توان اینچنین اشاره کرد:

عاملی و حجابی (۱۳۹۸)، در مقاله‌ی «مطالعه‌ی کیفی انگاره‌های ذهنی شخصی و خویشتن در میان دو تشکل دانشجویی؛ «انجمن اسلامی و بسیج دانشجویی دانشگاه تهران»، به بررسی کیفی انگاره‌های ذهنی شخصی و خویشتن در میان دو تشکل دانشجویی پرداخته‌اند و در مقاله‌ای دیگر (۱۳۹۷)، با عنوان «مطالعه‌ی انگاره‌های ذهنی تشکل‌های دانشجویی دانشگاه تهران: انگاره‌های شخصی انجمن اسلامی و خویشتن بسیج دانشجویی»، انگاره‌های شخصی انجمن اسلامی را در مقابل انگاره‌های خویشتن بسیج دانشجویی شناسایی نموده‌اند. رستمی و ثواب (۱۳۹۸)، در مقاله‌ی «اجتماعی شدن زنان در عصر پهلوی اول؛ امکان یا امتناع»، مسأله‌ی امکان یا امتناع اجتماعی شدن زنان را در عصر پهلوی اول بر اساس اصلاحات حکومتی بررسی کرده‌اند. پناهی و بنی‌فاطمه (۱۳۹۴)، در مقاله‌ی «فرهنگ سیاسی و مشارکت سیاسی زنان»، به دنبال اثبات تأثیر فرهنگ سیاسی بر مشارکت سیاسی زنان‌اند. کاوه، جعفری و عباسی (۱۳۹۳)، در مقاله‌ی «مقایسه‌ی تطبیقی مشارکت سیاسی زنان در دوران مشروطیت، پهلوی و جمهوری اسلامی ایران»، مقایسه‌ای تطبیقی از مشارکت سیاسی زنان در این سه دوره ارائه داده‌اند. زاهد و مردانی (۱۳۹۰)، در مقاله‌ی «مشارکت سیاسی زنان در ایران معاصر» مشارکت سیاسی زنان را در دو دوره‌ی پهلوی و جمهوری اسلامی با هم مقایسه کرده‌اند. کچویان و زایری (۱۳۹۰)، در مقاله‌ی «تبیین گفتمانی تبدیل شدن زنان به موضوع سیاست‌گذاری‌های رسمی در دوره‌ی رضاخان»، با تأکید بر نظریه‌ی نژادی، گفتمان تبدیل شدن زنان به موضوع سیاست‌گذاری‌های رسمی در دوره‌ی رضاخان را تبیین کرده‌اند. علم، حمیدی‌نسب و حزب‌آوی (۱۳۹۰)، در مقاله‌ی «زنان و مشارکت سیاسی» و نیز ارسطا (۱۳۷۷)، در مقاله‌ی «زن و مشارکت سیاسی»، به موضوع کلی زنان و مشارکت سیاسی آنان پرداخته‌اند و حسنی باقری (۱۳۸۴)، «بررسی ادبیات سیاسی ایران در دوره‌ی پهلوی اول»، ادبیات سیاسی ایران را در این دوره، بررسی نموده است.

۲- چارچوب مفهومی یا مبانی نظری پژوهش

جامعه‌ی آماری یا پیکره‌ی این پژوهش، اشعار آن دسته از شاعران عصر پهلوی اول است که به نوعی به مسائل مرتبط با مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان پرداخته‌اند. از برخی از شاعران، دیوان و مجموعه‌ی اشعار به جای مانده و در این پژوهش به طور کامل، بررسی شده‌اند، اما از برخی از آن‌ها فقط ابیاتی به صورت پراکنده در کتاب‌هایی چون *زنان سخنور*، *نهضت بانوان* و *داستان حجاب در ایران پیش از انقلاب* موجود است که آن‌ها نیز به طور کامل، مورد مطالعه قرار گرفتند. ضمن اینکه دوره‌ی حیات برخی از این

شاعران، تا سال‌ها پس از عصر پهلوی اول نیز ادامه دارد، اما در این پژوهش، صرفاً به آن دسته از اشعار این شاعران که در بازه‌ی زمانی این عصر، سروده شده، پرداخته می‌شود.

۱-۲- چارچوب مفهومی

چارچوب نظری این پژوهش براساس «انگاره‌های ذهنی» سامان می‌یابد. بر اساس تعاریف ترنر^۸ (۱۹۸۷)، تایلور و کراکر^۹ (۱۹۸۱) و نیشیدا^{۱۰} (۱۹۹۹) چارچوب نظری پژوهش با دو نوع از این انگاره‌ها صورت‌بندی می‌شود: «انگاره‌های ذهنی خویشتن» و «انگاره‌های ذهنی شخصیتی».

۲-۲- مبانی نظری پژوهش

در این بخش با توجه به موضوع پژوهش، یعنی «انگاره‌های آرمان‌گرایانه و واقع‌گرایانه در خصوص مشارکت اجتماعی و سیاسی زنان» لازم است رویکرد نگارندگان به چهار مفهوم کلیدی زیر تبیین شوند: انگاره، مشارکت، آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی.

۱-۲-۲- انگاره‌های ذهنی

انگاره یا طرحواره^{۱۱}، رویدادی ذهنی است که از تجربه، نشأت می‌گیرد. در این مفهوم، انگاره با روایت و تجربه‌ی شخصی از «دنیای واقعی» پیوند می‌خورد. تایلور و کروکر (۱۹۸۱) به دو نوع انگاره‌ی ذهنی «خویشتن» و «شخصی» یا «شخصیتی» اشاره داشته‌اند. انگاره‌های خویشتن (خود انگاره) دانش و آگاهی فرد درباره‌ی خودش است. این دانش و آگاهی گاهی به وسیله‌ی خود فرد ایجاد می‌شود و گاهی توسط دیگران. انگاره‌های شخصیتی شامل بسته‌های ذهنی درباره‌ی ویژگی‌های شخصیتی افراد دیگر است. (Nishida, 1999: 757)؛ در این پژوهش با توجه به موضوعیت «زنان» بر اساس دیدگاه‌های ترنر و تایلور و کراکر به «انگاره‌های ذهنی خویشتن» (هم از منظر خود و هم از منظر دیگری) و نیز «انگاره‌های ذهنی شخصیتی» می‌پردازیم. بدین ترتیب، در مورد انگاره‌هایی که زنان درباره‌ی خود دارند (انگاره‌های خویشتن زنان) دو حالت بررسی شده است: یکی انگاره‌هایی است که زنان در مورد خودشان دارند. (از منظر خود) و حالت دوم انگاره‌هایی است که زنان تصور می‌کنند که مردان از آنان دارند. (از منظر دیگری)؛ این نوع دوم از انگاره‌ها، با انگاره‌های شخصیتی مردان درباره‌ی زنان که شامل ویژگی‌های شخصیتی زنان (از دید مردان) می‌شود قابل مقایسه است. (انگاره‌های شخصیتی مردان درباره‌ی زنان)

۲-۲-۲- مشارکت اجتماعی و سیاسی

8. Turner

9. Taylor and Crocker

10. Nishida

11. Schema / Script

به‌طور کلی، امروزه «مشارکت»^{۱۲} به معنای تعهدی فعالانه، آگاهانه و آزادانه در جهت معنی دادن به عمل و حرکتی اجتماعی به کار می‌رود که با شرکت دادن اشخاص در فعالیت‌های گروهی تحقق می‌یابد و تلاشی است برای دستیابی به یک هدف مشترک. مشارکت اجتماعی - سیاسی به‌عنوان برجسته‌ترین گونه‌ی مشارکت، به معنای «دخالت مردم در سیاست به صورت اختیاری» است.^{۱۳}

مشارکت سیاسی، در دو سطح رخ می‌دهد: الف. در سطح توده؛ مانند شرکت در انتخابات و استفاده از حق رأی، شرکت در گروه‌ها و انجمن‌ها و احزاب سیاسی. ب. در سطح نخبگان؛ مانند نمایندگی در مجالس مقننه، شرکت در قوه‌ی مجریه‌ی سیاسی و چهار سطح خدمات ملی اداری به‌عنوان وزیر، معاون وزیر، مدیر کل و رؤسای بخش. (هواسی، درخشه و خستو، ۱۴۰۱: ۴۰ و ۴۱)

با اینکه در بسیاری از قسمت‌های دنیا، زنان از مشارکت سیاسی محروم شده‌اند و گویا فقط تربیت شده‌اند که ناظرانی صرف باشند تا تأثیرگذارانی فعال. (Zelek, 2005: 4)؛ سطوح مشارکت سیاسی زنان در هر دو سطح پیش گفته، قابل تصور است؛ اما در این پژوهش با توجه به اینکه زنان در دوره‌ی پهلوی اول، حق شرکت در انتخابات را نداشتند، بنابراین منظور از مشارکت سیاسی زنان در این دوره، مشارکت آنان در سطح توده است.

۳-۲-۲- واقع گرایی و آرمان گرایی

واقع گرایی^{۱۴}، گرایش به تحلیل اجتماعی، مطالعه‌ی زندگی انسان در جامعه و روابط اجتماعی و روابط میان فرد و جامعه است، به صورتی که وجود دارد، نه آن گونه که باید باشد. در مقابل، آرمان گرایی^{۱۵}، جامعه را بر پایه‌ی طرحی آرمانی از نظام مطلوب می‌داند و اصولاً هدف جامعه را رسیدن به چنین طرحی می‌داند و بیش از آنکه به هست‌ها توجه نماید، به باید‌ها می‌پردازد. (حسین‌زاده و امان‌لو، ۱۳۹۶: ۱۳۸)؛ واقع‌گرایان بر درک واقعیّت‌های موجود تأکید داشته و رویکردی توصیفی دارند، حال آنکه آرمان‌گرایان، دیدگاه تجویزی دارند. (بهریزی لک و مخلص‌الأئمه، ۱۳۹۲: ۳۱)؛ و تلاش می‌کنند جهان و محیط را با ایده‌آل‌های خود سازگار کنند. (قربان‌زاده سوار و شریعت‌مداری، ۱۳۹۵: ۸۸)

۳- تحلیل داده‌ها

در این بخش، ابتدا به بررسی انگاره‌های مردان نسبت به مشارکت سیاسی زنان پرداخته خواهد شد و در ادامه، انگاره‌های زنان نسبت به همین موضوع، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

12. Participation

۱۳. درباره‌ی مفهوم کامل‌تر مشارکت سیاسی - اجتماعی می‌توان به این منابع اشاره کرد: نظری، علی حسینی، امام‌جمعه - زاده و پوررنجبز، ۱۳۹۳؛ رضی، رودباری و رضایی، ۱۳۹۸؛ طباطبایی میر، مداحی و احدی، ۱۳۹۸؛ زارعی، میرزایی و مهاجری، ۱۳۹۸.

14. Realism

15. Idealism

۳-۱- انگاره‌های «شخصیتی» مردان در مورد مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان

در شعر مردان شاعر عصر پهلوی اول، همه‌ی انگاره‌ها بیانگر فعال بودن زنان در جامعه است. این مضمون از خرده‌مضمون‌های مختلفی به دست آمده است. با کشف این مضمون و خرده‌مضمون‌ها، انگاره‌های ذهنی دسته‌بندی می‌شوند.

۳-۱-۱- مضمون فعال بودن زنان

در شعر مردان این دوران، خرده‌مضمون غالب، «توانمندی زنان» است؛ اما با توجه به شرایط تاریخی آن عصر گاهی این توانمندی منوط به «کشف حجاب» شده است. با این حال، از برخی شاعران که بین علم‌آموزی و دانایی زنان و داشتن حجاب و پوشش، تعارضی قائل نبودند، اشعاری به‌جای مانده است. رعدی آذرخشی یکی از آنهاست که در سال ۱۳۱۸ ه.ش. چنین سروده است:

روی بگشادند زن‌ها لیک عنوانی ست این	سکه‌ی معنی بیاید تا براین عنوان زنیم
زن اگر کارآمد و دانا نباشد نیست زن	از چه با کشف حجابی بر وی این بهتان زنیم؟

(رعدی آذرخشی، ۱۳۶۴: ۲۶)

انگاره یا مضمون فعال بودن زنان از خرده‌مضمون‌های مختلفی شکل می‌گیرد که در ادامه به مهم‌ترین موارد آن اشاره می‌شود.

۳-۱-۱-۱- انگاره‌ی قابلیت زنان برای مشارکت سیاسی و اجتماعی

در این انگاره اغلب شاعران قابلیت پذیرش مقام و منصب را منوط به کنار گذاشتن پوشش و حجاب می‌کنند. این مفهوم از شعر شاعرانی چون مرتضی قهرمان، اورنگ، جهانگیر خلیلی، فتوحی و عباس فرات برداشت می‌شود:

مرتضی قهرمان (شکسته):

پس شما بانوان شهری ما	گر که دارید بهره از ایمان
بر درانید پرده‌ی اوهام	پا چو مردان نهید در میدان
نظری بر جهان کنید که زن	با چه شوقی به کار بسته میان
زن غربی به مجلس ملّی	بهر خود بفراشت شادروان
هر کجا مجلسی و کنکاشی است	زن بُود همچو شمع نورافشان

(ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۸۰)

اورنگ:

گهر تا حجاب صدف را گشود	جهان را ز رخ گوهر آیین نمود
ز برج سیه بانوان ماه‌وار	به چرخ آمدند از پلا سین حصار
همه قد به مردی برافراختند	سیه‌چادر از سر برانداختند ...

(ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۲۲ - ۲۴)

جهانگیر خلیلی:

برخیز و به یک سو فکن ای بانوی دلدار!
حیف است که رخ پوشی و بیکار نشینی
این برقع موئین که تو را نیست سزاوار
ننگ است که بیهوده نهان گردی از انظار
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۲)

فتوحی:

هان ای زنان ملک عجم! وقت همت است
بانوان را قرن‌ها این چادر تیره به دهر
مردانه جنبشی که کنون، موقعی بجاست
دور از جاه و مقام و جاه و منصب کرده بود
(ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۹۶ - ۹۸)

عباس فرات:

بانوان را قرن‌ها این چادر تیره به دهر
چادر نیلی بیافکنند از سر، بانوان
دور از جاه و مقام و جاه و منصب کرده
کان سیاهی روز را در چشمشان شب
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۳ و ۲۲۴)

نیز با همین مضمون می‌توان به اشعار ضیاءالحق سبزواری اشاره نمود (ر.ک. ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۸۹ و ۹۰).

۲-۱-۱-۳- انگاره‌ی آزادی زنان

این انگاره در شعر اغلب شاعران مرد این دوران در پیوند با کنار گذاشتن پوشش است، حیدرعلی کمالی چنین سروده است:

شه فولاد عزم پهلوی آنک
نبد یک کار ازین رخشنده‌تر کو
همی تابد ز فرّش فرّیزدان
زنان را داد آزادی چو مردان
کنون ای مادر امروز و فردا
گشاده روی بیرون آز ایوان
(کمالی، ۱۳۳۰: ۲۹)

امیرالشعرا نادری نیز با زبان شعر، بین کشف حجاب زنان و داشتن آزادی، اینگونه ارتباط ایجاد کرده است:

بانوان را رخ برون شد از حجاب
بانوان را بود از فرهنگ و رای
آفتاب آمد دلیل آفتاب
از چنین ننگین حجابی، اجتناب
هستتان در کوی آزادی شتاب
از تجدّدخواهی و از تربیت
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۰)

بهار در سال ۱۳۰۷ه.ش. یعنی پیش از فرمان کشف حجاب، آزادی زنان را مشروط به نداشتن پوشش و معجر نموده بود:

حفظ ناموس ز معجر نتوان خواست
که زن آزادتر اندر پس معجر باشد

(بهار، ۱۳۸۷: ۳۵۴)

همچنین فرزانه بهمنیار، مرتضی قهرمان و حسن وحید دستگردی نیز در ابیاتی به همین مضمون، اشاره دارند. (ر.ک. ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۳۳-۷۸ و ۱۱۰-۱۱۴)

۳-۱-۱-۳- انگاره‌ی قابلیت زنان برای تعلیم و تعلم

میرزا صادق‌خان بروجردی در سال ۱۳۱۰ ه.ش. خطاب به زنده‌دخت شیرازی که یکی از بانوان شاعر و بسیار فعال در حوزه‌ی زنان عصر پهلوی اول بوده، زنان را در جهت کسب علم و دانش، اینگونه شایسته و محق می‌داند:

زنی که از اثر جهل، رفته رو به نشیب	کنون ز علم و عمل می‌رود به سوی فراز
زنان با هنر و علم را که می‌بینم	هزار شکر کنم بر خدای بنده‌نواز ...
برای هر زن و مردی، کمال و علم نکوست	نه خودپرستی و نادانی و تکبر و ناز

(شیرازی، ۱۳۴۶: ۱۴ و ۱۵)

مانند خرده‌مضمون‌های قبلی برخی از شاعران، انگاره‌ی قابلیت علم‌آموزی زنان را نیز با کشف حجاب در پیوند می‌دیدند:

سوی علم و هنر بشتاب و کن	که در این دوره‌ی والائی ای
حجاب شرم و عفت بیشتر کن	کنون کازاد، ره پیمایی ای زن!
به کار علم و عفت کوش امروز	که مام مردم فردائی ای زن!

(بهار، ۱۳۸۷: ۵۰۴)

مرتضی قهرمان (شکسته) دیگر شاعری است که معتقد است از این به بعد، زن ایرانی می‌تواند همچون زن غربی، بدون پوشش، به سمت علم و دانش رهسپار گردد:

قرن‌ها بگذشت و زن در پستی و خواری بزیست	اندک‌اندک یافت سوی علم و دانش رهبری
داد فرمان تا زن از دانش خودآرایی کند	تا تواند با زن غربی نماید همسری

(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۳)

نیز ابیات دیگری از مرتضی قهرمان با همین مضمون موجود است. (ر.ک. ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۸۱ و ۸۲)

همچنین احمد اخگر، علی‌اکبر پیلهور، غلامرضا روحانی شیرازی، صادق سرمد و ناظرزاده‌ی کرمانی نیز در ابیاتی به همین مضمون، اشاره دارند. (ر.ک. ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۳۰-۳۱-۳۵-۴۰-۴۹ و ۱۰۹)

۴-۱-۱-۳- انگاره‌ی تساوی حقوق زنان با مردان

اعتقاد به برابری جنس زن با مرد و انگاره‌ی تساوی زنان با مردان به خوبی در شعر برخی از شعرای مرد این دوره، از جمله رعدی آذرخشی هویدا است که در سال ۱۳۱۵ ه.ش چنین می‌سراید:

روزی اگر معدلت، چیره به گیتی شود
بر همگان از خوشی، خنده زند روزگار
مرد و زن از زندگی، بهره به یکسان برند
در همه‌ی چار فصل، با دل امیدوار
(رعدی آذرخشی، ۱۳۶۴: ۱۷)

برخی از شاعران، این انگاره را نیز با کشف حجاب پیوند زده، معتقدند از این به بعد است که زنان، مساوی و دوشادوش مردان می‌توانند در اجتماع حضور داشته باشند. از همین روست که شاعری ناشناس در آن زمان چنین می‌سراید:

ای زن شهری که بودی روزگاری منزوی!
بعد ازین با همسرت همدوش می‌باید روی!
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۱۸)

جهانگیر خلیلی نیز به صراحت بیان می‌کند که بدون حجاب، ارزش زن و مرد، با یکدیگر برابر شده است و زنان می‌توانند بدون پوشش، در عرصه‌های مختلف، فعالیت داشته باشند:

زن را به جهان، عفت و تقواست نگهبان
نی خانه‌نشین بودن و پوشاندن رخسار
فرمود شهنشاه و شهنشاه کلامی است
فرقی نبود بین زن و مرد به مقدار
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۳)

این مفهوم در شعر علی حیدری (نماینده‌ی مجلس شورای ملی) نیز به وضوح مشهود است:
چو گنجی در زمین بودی تو پنهان
ز لطف شه، کنون پیدایی ای زن!
شوی در زندگی همدوش با مرد
ازین چادر اگر در آیی ای زن!
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۳)

۲-۱-۳- مضمون منفعل بودن زنان

این مضمون از خرده‌مضمون‌های «مردانه بودن امور اجتماعی»، «خانه‌داری زنان» و «پیشانی و نابسامانی امور» استخراج شد که تنها در شعر یکی از شاعران مورد پژوهش یافت شد. نکته‌ی جالب توجه این که: در تحقیقات به دست آمده از مجموع شعر شاعران عصر رضاشاه که درباره‌ی زنان، سروده بودند، تنها همین شاعر، حضور در جامعه و قطعاً سیاست را صراحتاً امری مردانه می‌نامد و خطاب به زنان می‌گوید که با کار و بار مردان، کاری نداشته باشند و در خانه بمانند. این خرده‌مضمون‌ها، بیان‌گر انگاره‌ی منفعل بودن زنان هستند و سلیم/یزدی که شاعر و نماینده‌ی مجلس شورای ملی عصر رضاشاه است، ضمن تمجید از فرمان کشف حجاب رضاشاه، معتقد است زنان، تنها برای خانه‌داری آفریده شده‌اند و نباید در امور دیگر دخالت کنند، چون باعث پیشانی و اخلال در نظم امور (اجتماعی، سیاسی و ...) می‌شوند! او نگاهی تحقیرآمیز به حضور زنان در اجتماع و خارج از منزل داشته است. که برای گرفتن نتیجه‌ای مطلوب در پایان پژوهش و به جهت اثبات فرضیه‌های آن، در اینجا آورده می‌شود. مفهوم مردانه بودن امور

اجتماعی و سیاسی، از این ابیات او به صراحت، دریافت می‌شود: (هر سه خرده‌مضمون از یک شعر او به دست آمده‌اند)

فَن تَوْبُودَ خانِه‌داری و بس!	نخواهد ازین بیش کار از تو کس!
بُودَ خانِه باغ و تو در وی شجر	ز اثمار تو باغبان بهره‌ور
زنان را اگر جز به کار سرای	شوی بر امور دگر رهنمای
نظام جهان را پریشان کنی!	خلاف رضای جهان‌بان کنی!
کنونت که شاه جهان پهلوی	بداده‌ست آزادی معنوی
کمر بند در کار و بگشای رو	عمل کن به فرمان شه، مو به مو

(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۱۹ و ۲۲۰)

۲-۳- انگاره‌های «خویشتن» زنان شاعر درباره‌ی مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان
در این بخش، فهم و انگاره‌ی زنان شاعر عصر پهلوی اوّل نسبت به مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان مورد مطالعه قرار می‌گیرد و اشعار آنها در این باره، کدگذاری و تقسیم‌بندی می‌شوند. «انگاره‌های خویشتن» شامل دانش و آگاهی افراد در مورد خودشان است. بر اساس تعریف نیشیدا انگاره‌های خویشتن دو حالت دارد: ۱. انگاره‌هایی که فرد درباره‌ی خودش دارد (از منظر خود)؛ ۲. انگاره‌هایی که فرد حدس می‌زند دیگران درباره‌ی او دارند. (از منظر دیگری) (عاملی و حجّاری، ۱۳۹۷: ۱۲۲)

۱-۲-۳- از منظر خود (انگاره‌ی فعال بودن زنان)

در بخش قابل توجهی از شعر شاعران زن، خرده‌مضمون‌هایی چون «انتقاد از شرایط زنان در جامعه»، «اعتراض به جایگاه زنان»، «تشویق زنان به مطالبه‌گری و گرفتن حقوق خود» و «توانمندی زنان» شناسایی شدند که بیانگر انگاره‌ی ذهنی آنان نسبت به حضور فعال جنس خود در اجتماع و مشارکت‌های مدنی و فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی است.

۱-۲-۳-۱- انگاره‌ی قابلیت زنان برای مشارکت در پیشرفت و دفاع از کشور
مشارکت زنان در پیشرفت و دفاع از کشور مستلزم حضور و مشارکت آنان در عرصه‌ی اجتماعی و سیاسی است. در این دوره، بسیاری از زنان برای این امور همانند مردان اعلام آمادگی کرده‌اند. سوسن آل داوود یکی از شاعران میهن‌دوستی است که در راه اعتلا و پیشرفت کشور، حاضر است سر و جانش را فدا کند:

میهن ای مهر توأم هستی سوز!	شعله‌ی عشق توأم جان‌افروز
بازم ار جان به خدنگ دلدوز	دارم ار دوست به جانم شب و روز
باز دانم که بسی مشکل نیست	سر و جان باختنم قابل نیست ...

(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۲۵۹)

یکی از شاعران بسیار فعال در حوزه‌ی زنان، زنده‌دخت شیرازی است که از او به عنوان پیشاهنگ نهضت آزادی بانوان ایران یاد می‌کنند. وی با انتقاد از مردان سیاسی کشور، از آن‌ها می‌خواهد از خواب غفلت و عیاشی‌ها دست برداشته و به فکر وطن و سروسامان بخشیدن به اوضاع نابسامان کشور باشند:

رجال کشور ما از چه روی خاموشند؟
برای ملت بیدار، خورد و خواب چیه؟
اگر که فکر شما جز وطن پرستی نیست
به کارتان همه عیاشی و شراب چیه؟
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۴ و ۴۵)

و در این ابیات، از آرزوی خود مبنی بر حضور زنان در عرصه‌های سیاسی و حتی نظامی سخن می‌گوید که در راه وطن خواهی، از نثار جان خویش نیز ابایی نخواهند داشت:

ای خوش آن روز که در رزم وطن با دل و
زن، زره پوشد و خود بند کفن بگشاید
عاشقم بر وطنم پس سخن از میهن و دوست
زنگ غم از دل غمدیده‌ی من بزدايد
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۵۰)

۱-۲-۳- انگاره‌ی: قابلیت زنان برای حق تعلیم و تعلّم و دانشمند بودن (خرده‌مضمون: اعتراض به بی‌سوادی زنان)

پروین اعتصامی اینگونه ناراحتی خود را از نادانی و بی‌سوادی زنان ابراز می‌دارد:

نور دانش را ز چشم زن نهان می‌داشتند
این ندانستن، ز پستی و گرانجانی نبود ...
میوه‌های دکه‌ی دانش فراوان بود، لیک
بهر زن هرگز نصیبی زین فراوانی نبود ...
از زر و زیور چه سود آنجا که نادان است زن؟
زیور و زر، پرده‌پوش عیب نادانی نبود ...
(اعتصامی، ۱۳۸۱: ۱۲۶-۱۲۷)

زنده‌دخت نیز ضمن برابری مردان و زنان در وجوب یادگیری علم و دانش و نیز اعلام حمایت همه‌جانبه‌ی خود درخصوص کسب دانش زنان، ناامیدی در این راه را نکوهش می‌کند:

طلب علم برای زن و مرد است چو واجب
جهد توای زن ایران، به ترقی بفزاید
«زند» دلبسته‌ی ایران بود و دانش نسوان
از در علم و هنر اینهمه نومید نشاید
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۵۷)

مه‌کامه اینگونه اعتراض خود را نسبت به علم‌آموزی برای مردان و جهل و نادانی برای زنان بیان می‌دارد:

نشاید رگم قانون طبیعت
نهادن مرد را بر زن، مزیت
ز علم و مرتبت یک، بهره‌بردار
یکی در قید جهل و مسکنت خوار ...
هر آنکو گشت دانا او تواناست
اگر مرد است و زن، یا پیر و برناست ...
چنان مرزنده را روزی، ضرور است
زنان را دانش‌آموزی، ضرور است
(ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۴۵ و ۴۶)

۳-۲-۱-۳- انگاره‌ی: قابلیت زنان برای حق تساوی با مردان (خرده‌مضمون: اعتراض به عدم تساوی زنان با مردان)

این نوع اعتراض به خوبی در این بیت زنده‌دخت قابل مشاهده است:

چه تفاوت میان مرد و زن است؟ ای که گویی زنان ما خوارند!
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۶۵)

مه‌کامه دیگر بانوی شاعری است که با شعر خود، به برابری زن و مرد، اشاره داشته است:

چو خالق از عنایات الهی به خلقت کرده این دو را مساوی
نشاید رگم قانون طبیعت نهادن مرد را بر زن، مزیت
(ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۴۵)

۴-۲-۱-۳- انگاره‌ی: قابلیت زنان برای داشتن حق آزادی (خرده‌مضمون: اعتراض به عدم آزادی و اسارت زنان)

مه‌کامه به عدم آزادی زنان اینگونه اعتراض می‌کند:

نشاید رگم قانون طبیعت نهادن مرد را بر زن، مزیت ...
یکی آزاد در گفتار و کردار یکی محکوم و محبوس و گرفتار ...
(ساعی، ۱۳۱۵، ج ۲: ۴۵ و ۴۶)

پروین مارشال پیر غیبی (پروین شیرازی) معتقد است آزادی زنان، با کشف حجاب به دست آمده است:

به قدرت از رخ نسوان، حجاب بگرفتی به یک اراده نمودی پری‌رخان آزاد
(مشیرسلیمی، ۱۳۳۵، ج ۱: ۱۰۹ و ۱۱۰)

پروین اعتصامی نیز ضمن تمجید از سیاست رضاشاه، حجاب را عامل اسارت و پریشانی زنان می‌داند:

زن در ایران، پیش از این گویی که ایرانی نبود زندگی و مرگش اندر کنج عزلت می‌گذشت
پیشه‌اش، جز تیره‌روزی و پریشانی نبود چشم و دل را پرده می‌بایست اما از عفاف
چادر پوشیده، بنیاد مسلمانی نبود (اعتصامی، ۱۳۸۱: ۱۲۶-۱۲۷)

و زنده‌دخت نیز می‌گوید:

ندانم این کفن و پیچه و نقاب چیه؟ اگر که ما بشر استیم این عذاب چیه؟
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۴)

البته کشف حجاب و پیوند آن با آزادی، مخالفانی نیز داشته است. از جمله عصمت ایزدی:

دم بیجا مزن از بهر تساوی حقوق! رو نگر داده خدایت چه مساوات حسن!

مصلحت‌بین ازل دیده در این سود و صلاح
کرده‌ای خویش چنین معنی، آزادی را
حرمت خویش مبر، پرده‌ی ناموس مَدَر
که تو در چادر عفت بنمایی مسکن ...
کاشف‌العوره برون رفتن و مکشوف‌بدن!
بی‌سبب، ای گهر شرم و حیا را معدن
(جعفریان، ۱۳۸۳: ۲۲۵)

۵-۲-۳- انگاره‌ی قابلیت زنان برای فعال‌بودن (خرده‌مضمون: اعتراض به پایمال نمودن حقوق زنان)
دغدغه‌مندی زنددخت که سعی در آگاهی و بیداری زنان هم‌عصر خود و ترغیب آنان به مطالبه‌گری
و گرفتن حقوق خویش دارد، به خوبی از این ابیات برداشت می‌شود:

هرکس حقوقی دارد و ما نیز داریم
تا چند و تا کی اینچنین در زیر باری؟
مهمل وجودت را اگر کردی، نکردی!
صبر و شکیب ار بیشتر کردی، نکردی!
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۸)

ای زنان! تا به کی زیردستیم؟
ای زنان تا کی اینسان خموشید؟
تا به کی زار و پژمرده هستیم؟ ...
تا به کی روی آتش بجوشید؟
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۷۳ و ۷۴)

انتقاد و اعتراض زنددخت نسبت به بی‌تفاوتی هم‌جنسان خود نسبت به مسائل سیاسی و حقوق زنان
قابل درنگ است. وی صراحتاً بیان می‌کند با سکوت و خاموشی و عدم پیوستن به مسائل مرتبط با وطن و
انقلاب، زنان تفاوتی با اشیاء بی‌جان ندارند:

میان توده‌ی زن گر که نهضتی نشود
به خواهران وطن، دوستانه می‌گویم
برای حال وطن شور و انقلاب چیه؟
که فرق ما به اثاثیه و دواب چیه؟
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۵)

یکی از حقوقی که زنددخت نسبت به نداشتن آن اعتراض دارد، حق رأی و شرکت در انتخابات
است:

به شاه تاجور ما بگوی باد صبا!
بدون شرکت زن، حسن انتخاب چیه؟
(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۴)

۲-۲-۳- از منظر دیگری (انگاره‌ی منفعلبودن زنان)

بر اساس پژوهش حاضر، خرده‌مضمون‌هایی که زنان شاعر تصوّر می‌کنند انگاره‌ی ذهنی مردان
درباره‌ی آنهاست، همگی منفی هستند. این انگاره‌ها (انگاره‌های ذهنی زنان شاعر در مورد خودشان، از
منظر دیگری (مردان)) عبارتند از:

۱-۲-۳- تیره‌روز، گوشه‌نشین و اسیر نامیدن زن:

این سه خرده‌مضمون در این ابیات پروین، به چشم می‌خورند که صراحتاً بیان می‌کند پیش از عصر رضاشاه، زن‌ها به عنوان افرادی تیره‌بخت و پریشان و زندانی، گویا از موجودیت برخوردار نبودند و جامعه و مردان، آن‌ها را موجوداتی گوشه‌نشین و خانه‌نشین می‌خواستند:

زن در ایران، پیش از این گویی که ایرانی نبود
زندگی و مرگش اندر کنج عزلت می گذشت

پیشه اش، جز تیرم روزی و پریشانی نبود
زن چه بود آن روزها، گر ز آن که زندانی نبود؟
(اعتصامی، ۱۳۸۱: ۱۲۶)

۲-۲-۲-۳- ننگین و ذلیل و خوار نامیدن زن:

زنددخت، جنس زن را در ایران، ذلیل و ننگین می‌داند:

سزد گر از دو چشمانم به جای اشک، خون بارَد
به هر مَلّت نظر کردم زنانش محترم دیدم

حیات زن اگر اینسان، به کشورنگ بگذارد
ولی خاک مَلّت رازن/ایران به سر دارد

(شیرازی، ۱۳۴۶: ۵۵)

ز بس که زندگی زن، به پارس ننگین است
اگرچه جنس زن و گل به یکدگر ماند

من غمین، گله زین رو ز جنس زن دارم
ز خواری زن انگشت در دهن دارم

(شیرازی، ۱۳۴۶: ۵۹)

۳-۲-۲-۳- ضعیف و ستم‌پذیر نامیدن زن:

زنددخت در جایی دیگر، مردان را مورد نگویش قرار می‌دهد که همواره جنس زن را ضعیف می‌دانند و هر گونه ستمی را بر زن روا می‌دارند:

مردان که ضعف زن، به رخ او همی کشند
زور و زر است تکیه‌ی مردان بی‌خرد
بهر بود ز مردی خود گفتگو کنند!
تیرستم به سینه‌ی زن گرو فرو کنند
(شرازی، ۱۳۴۶: ۵۳)

۴-۲-۲-۳- شوم نامیدن زن:

این شاعر همچنین در ابیاتی، ضمن انتقاد به زنان، معتقد است اینکه مردان به شما به عنوان یک زن، ظلم و ستم روا می‌دارند، برای این است که خود چنین خواسته‌اید که ظالمانه، هرگونه می‌خواهند با شما رفتار کنند و حتی شما را موجودی نحس و شوم بدانند:

ای زن! تو خود را در جهان مظلوم
معنای آزادی، ره شادی ندانی!

خود خویشتن را همچو جغد و بوم خواهی!
زین رو برای خویش، قید شوم خواهی!

(شیرازی، ۱۳۴۶: ۴۴ و ۴۵)

بر این اساس می‌توان گفت با توجّه به انگاره‌های خویشتن زنان از منظر مردان (دیگری)، زنان فرهیخته‌ی عصر پهلوی اوّل، جنس خود را از لحاظ مشارکت در سطوح مختلف از جمله مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی، افرادی منفعل و غیر تأثیرگذار و منزوی می‌دانستند.

یافته‌های پژوهش

با بررسی اشعار دوره‌ی پهلوی اول، روشن شد که زنان شاعر، با نگاهی واقع‌بینانه به بیان و نقد نگرش‌های سنتی در مورد زنان پرداخته و نشان داده‌اند که با وجود قابلیت‌های فراوان زنان (انگاره‌های خویشتن از منظر خود) جامعه، جنس زن را جنسی ناتوان قلمداد کرده و چه در گذشته و چه در حال، اجازه‌ی مشارکت اجتماعی و سیاسی را به او نمی‌دهد (انگاره‌ی خویشتن از منظر دیگری). از سوی دیگر شاعران زن، با نگاهی واقع‌بینانه، انگاره‌ی خویشتن «از منظر دیگری» را انگاره‌ی «منفعل» دانسته و بر اساس همین انگاره، انگاره‌ی مردان نسبت به زنان را به صورت واقعی بازتاب می‌دهند: «مردان جامعه، جنس زن را بی‌ارزش می‌دانند»؛ بنابراین در اشعارشان بارها خود یا جنس زن را «ضعیف»، «نگین»، «شوم»، «اسیر» و ... نامیده‌اند. این در حالی است که شاعران زن، «از منظر خود»، دارای انگاره‌ی ذهنی «فعال» بوده و جنس زن را توانمند و دارای هدف دانسته و علاوه‌بر آن که خود در مباحث سیاسی و اجتماعی، دخالت و ورود می‌کنند، با تشویق و ترغیب زنان جامعه، بر حضور فعال آنان در عرصه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی تأکید دارند.

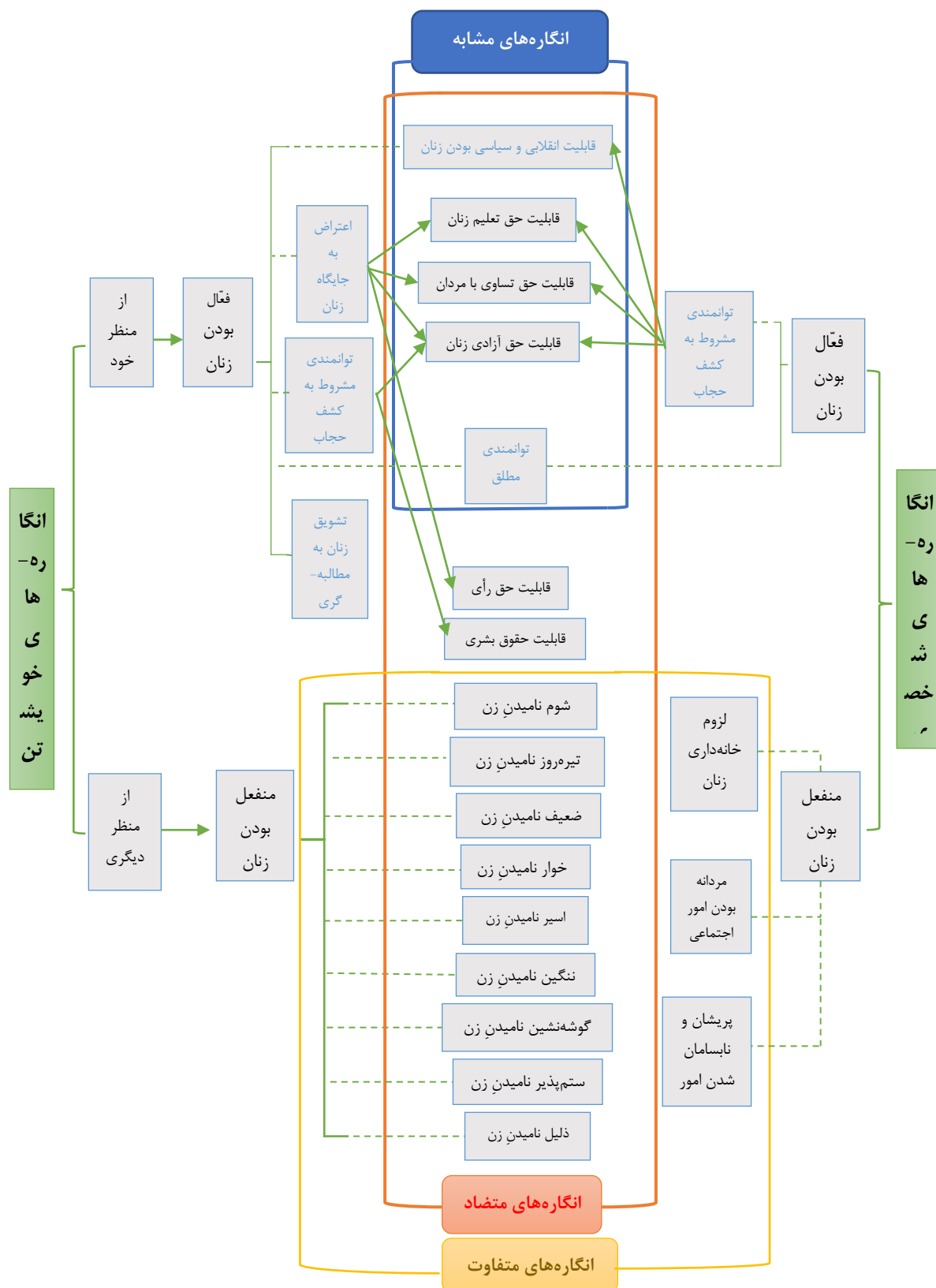
اما مردان شاعر، با نگاهی آرمانی، نگرش مردسالارانه‌ی جامعه را انکار کرده، زنان را در آن دوران، افرادی آزاد، با حقوقی برابر با مردان می‌دانند. در این نگاه آرمانی، شاعران مرد، تحت تأثیر انگاره‌ی «شخصی» خود، بدون اشاره به شرایط واقعی در گذشته و حال، زنان جامعه را افرادی توانمند و تأثیرگذار دانسته و معتقد بوده‌اند که شرایط حضور فعال زنان در جامعه کاملاً فراهم است. آن‌ها با نگاه آرمانی به آینده، اشاره‌ای به نگرش سنتی و شرایط اجتماعی سخت زنان نکرده‌اند. کمرنگ‌بودن حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی نیز واقعیت‌های نهفته در جامعه‌ی آن روزگار را که در نگاه واقع‌بینانه‌ی زنان بازتاب یافته است، تأیید می‌کند، نه نگاه آرمان‌گرایانه‌ی مردان را.

همچنین نقاط مشابه، متضاد و متفاوت انگاره‌های شخصی مردان و خویشتن زنان، نیز مشخص گردیدند:

- تشابه: انگاره‌های شخصی شاعران مرد و انگاره‌های خویشتن شاعران زن (از منظر خود) در کنار یکدیگر، انگاره‌های مشابهی را تشکیل می‌دهند. نیز انگاره‌ی شخصی برخی از شاعران مرد و انگاره‌ی خویشتن برخی از شاعران زن، در خصوص «کشف حجاب» انگاره‌های مشابهی هستند.
- تضاد: انگاره‌های شخصی مردان و انگاره‌های خویشتن زنان (از منظر دیگری)، انگاره‌هایی متضاد هستند. زنان همواره در طول دوران پهلوی اول، عامل عقب‌ماندگی، جهل و بی‌سوادی و عدم پیشرفت خود را نگرش مردان پنداشته‌اند و چنین تصور و انگاره‌ای داشتند که مردان، زن را موجودی

شوم و ذلیل و ناتوان می‌بینند، حال آنکه شاعران مرد، همواره خواهان پیشرفت زنان و فعالیت آن‌ها در همه‌ی امور مملکت (از جمله امور اجتماعی - سیاسی) بودند.

- تفاوت: پس از بررسی اشعار شاعران در این تحقیق، درخصوص انگاره‌ی منفعل بودن زنان و عدم شرکت در مسائل سیاسی و اجتماعی، می‌توان گفت دیدگاه زنان کاملاً متفاوت با مردان است. زنان تصوّرشان این است که چون مردان، آن‌ها را موجودی ضعیف و شوم و بی‌مقدار می‌دانند، آن‌ها نمی‌توانند در مسائل، ورود کنند. به عبارت دیگر انگاره‌های شاعران زن، معطوف به واقعیت‌های تلخ سنت‌های گذشته است و انگاره‌های شاعران مرد، معطوف به آرمان‌های شیرین آینده. زنان شاعر با نگاهی واقع‌گرایانه، انگاره‌ی مردان نسبت به زنان را به صورت واقعی، بازتاب می‌دهند، در حالی که نگاه شاعران مرد به موضوعات مرتبط با فعال بودن زنان، نگاهی آرمان‌گرایانه است.
- جمع‌بندی و رابطه‌ی این یافته‌ها در شکل (۱) به صورت نمودار نشان داده شده است.



شکل (۱). رابطه‌ی بین انگاره‌های شخصی مردان شاعر و انگاره‌های خویش‌ن زنان شاعر (درباره‌ی مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان جامعه)

۴- نتیجه‌گیری

پس از پرداختن به شعر شاعران زن و مرد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که دلیل کم‌رنگ بودن حضور زنان در مشارکت‌های اجتماعی - سیاسی عصر پهلوی اول، مردانه بودن این امور نیست. چنان‌که روان‌شناسان بر این عقیده‌اند که علاقه و گرایش به مشارکت‌های اجتماعی - سیاسی، می‌تواند تحت تأثیر ادراکات شخصی افراد باشد، پس نظرات دیگران هم بر افراد، اثرگذار است و افراد، غالباً دیگران را بر اساس انگاره‌هایی که در ذهنشان نسبت به دیگری دارند، درک می‌کنند. بنابراین می‌توان گفت: عوامل مختلف روان‌شناسی و فردی نیز می‌توانند بر مشارکت یا عدم مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان تأثیر داشته باشند. پس از بررسی انگاره‌های ذهنی شاعران مرد دوره‌ی پهلوی اول مشخص می‌شود که غالباً زن در شعر آن‌ها تصویر مثبت و والایی دارد. آن‌ها خواستار احیای جایگاه و هویت حقیقی زنان ایرانی و منتقد جدی تفکرات سنتی و جامعه‌ی مردسالار آن دوره بوده و به مشارکت زنان از جمله در امور اجتماعی و سیاسی کشور، توجه داشته و همواره مشوق آنان جهت حضور مؤثر و فعال در اداره‌ی امور کشور بودند. در واقع، اکثر شاعران مرد، نگاه خود را معطوف به آینده‌ی آرمانی ایران کرده‌اند و آرمان‌گرایانه، به مشارکت زنان، توجه داشته‌اند.

اما با بررسی انگاره‌های ذهنی زنان شاعر این عصر، ابعاد جدیدتر و ناشناخته‌تری کشف می‌شود. شاعران زن، با وجودی که نگاهی آرمانی به موضوع زنان دارند و انواع قابلیت‌ها و حقوق فردی، اجتماعی و سیاسی را برای زنان قائل بوده‌اند (انگاره‌های خویشتن از منظر خود)، جنس زن را از دید مردان (= از منظر دیگری)، زیردست، ضعیف، اسیر، شوم و بی‌ارزش پنداشته و خطاب می‌کنند (انگاره‌های خویشتن از منظر دیگری)، یعنی شاعران زن، نگاه خود را معطوف به گذشته‌ی واقعی ایران نیز کرده و با نگاهی واقع‌گرایانه، ضمن بیان واقعیت‌های تلخ سنتی علیه جنس زن، چنین می‌پندارند که همه‌ی مردان، همسو با این واقعیت‌های سنتی، زنان را ضعیف و ناتوان می‌دانند، حال آنکه اگر چنین انگاره و تصویری نداشتند، چه‌بسا شاهد حضور و مشارکت بسیار بیشتری از زنان در جامعه می‌بودیم. به نظر می‌رسد دلیل کم‌رنگ بودن مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان را در این عامل، می‌توان جستجو کرد. یعنی می‌توان گفت: همه‌ی زنان جامعه (چه عوام، چه فرهیخته) به دلیل همین انگاره‌ی خویشتن از منظر دیگری (مردان) است که در اجتماع و سیاست، حضور و مشارکتی کم‌رنگ دارند و عطای مشارکت اجتماعی یا سیاسی را به لقایش بخشیده و حاضر به ورود فعالانه و مشارکت مستقیم در این گونه مسائل نبوده‌اند و در نتیجه شاهد کم‌رنگ بودن حضور آنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی دوره‌ی پهلوی اول هستیم. این در حالی است که مردان قلم به دست و مؤثر و فرهیخته (جز در یک مورد!) زنان را نه تنها انسان‌هایی

شایسته و در خور تکریم، بلکه توانمند و مؤثر بر سرنوشت خود و جامعه می‌دانستند و بر لزوم مشارکت آنان در اجتماع و سیاست تأکید داشتند.

منابع

- آبراهامیان، یرواند، (۱۳۸۴)، «ایران بین دو انقلاب: در آمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران معاصر»، ترجمه‌ی احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتاحی ولیلایی، نی: تهران.
- اعتصامی، پروین، (۱۳۸۱)، «دیوان اشعار»، به کوشش دکتر حسن احمدی گیوی، قطره: تهران.
- بشیریه، حسین، (۱۳۷۲)، «مشارکت سیاسی زنان»، مجموعه مقالات در سمینار مشارکت زنان، امور اجتماعی استانداری تهران: تهران.
- بشیریه، حسین، (۱۳۷۷)، «جامعه‌شناسی سیاسی»، نی: تهران.
- بهار، محمدتقی، (۱۳۸۷)، «دیوان اشعار»، نگاه: تهران.
- جعفریان، رسول، (۱۳۸۳)، «داستان حجاب در ایران پیش از انقلاب»، مرکز اسناد انقلاب اسلامی: تهران.
- رعدی آذرخشی، غلامعلی، (۱۳۶۴)، «نگاه» (مجموعه‌ای از اشعار)، گفتار: تهران.
- ساعی (حریرچیان، محسن)، (۱۳۱۵)، «نهضت بانوان»، به افتخار ۱۷ دی، ج ۲، بی نا: تهران.
- ساناساریان، الیزا، (۱۳۸۴)، «جنبش حقوق زنان در ایران»، ترجمه‌ی نوشین احمدی خراسانی، اختران: تهران.
- ستوده، هدایت‌الله، (۱۳۷۸)، «جامعه‌شناسی در ادبیات فارسی»، آوای نو: تهران.
- شیرازی، زنده‌دخت، (۱۳۴۶)، «زنددخت، پشاهنگ نهضت آزادی بانوان ایران»، به کوشش طلعت بصری، طهوری: تهران.
- شیروانلو، فیروز، (۱۳۵۵)، «گستره و محدوده‌ی جامعه‌شناسی هنر و ادبیات»، توس: تهران.
- کمالی، حیدرعلی، (۱۳۳۰)، «دیوان کمالی»، بی نا: تهران.
- مشیرسلیمی، علی‌اکبر، (۱۳۳۵)، «زنان سخنور»، ج ۱، مؤسسه‌ی مطبوعاتی علی‌اکبر علمی: تهران.
- احمدآبادی، محمد و موسوی، سیدرحیم، (۱۳۹۴)، «امنیت اجتماعی در دوره‌ی پهلوی اول»، فصلنامه‌ی علمی، ترویجی مطالعات تاریخ انتظامی، سال ۲، ش ۴، صص ۱۲۱ - ۱۴۰.
- ارسطا، محمدجواد، (۱۳۷۷)، «زن و مشارکت سیاسی»، فصلنامه‌ی علمی، پژوهشی علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم، سال ۱، دوره‌ی ۱، ش ۱، صص ۱۳۷ - ۱۵۵.
- بهروزی لک، غلامرضا و مخلص‌الأئمه، فرزاد، (۱۳۹۲)، «نسبت آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی در آینده - پژوهی اسلامی»، نشریه‌ی مطالعات آینده‌پژوهی، سال ۲، ش ۷، صص ۱۹ - ۳۸.

- پناهی، محمدحسین و بنی فاطمه، سمیه‌السادات، (۱۳۹۴)، «فرهنگ سیاسی و مشارکت سیاسی زنان»، **فصلنامه‌ی علوم اجتماعی**، ش ۶۸، صص ۳۵ - ۷۷.
- جوادی یگانه، محمدرضا و عزیزی، فاطمه، (۱۳۸۸)، «زمینه‌های فرهنگی و ادبی کشف حجاب در ایران؛ شعر مخالفان و موافقان»، **مجله‌ی جامعه‌شناسی ایران**، دوره‌ی ۱۰، ش ۱، صص ۹۹-۱۳۷.
- دادور، رحمت‌الله و حبیبی فتح‌آبادی، مریم، (۱۳۸۷)، «بررسی جامعه‌شناختی جایگاه زنان در شعر معاصر فارسی»، **فصلنامه‌ی تغییرات اجتماعی - فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال**، دوره‌ی ۴، ش ۱ (پیاپی ۱۶)، صص ۸۲ - ۹۷.
- حسنی باقری شریف‌آباد، مهدی، (۱۳۸۴)، «بررسی ادبیات سیاسی ایران در دوره‌ی پهلوی اول»، **نشریه‌ی علوم سیاسی**، دانشگاه باقرالعلوم، ش ۳۱، صص ۵۹ - ۷۶.
- حسین‌زاده، علی و امان‌لو، مسعود، (۱۳۹۶)، «واکاوی دوگان آرمان واقعیت در اندیشه و سیره‌ی علوی با تأکید بر عزل و نصب حاکمان»، **نشریه‌ی پژوهش‌های نهج‌البلاغه**، ش ۵۴، صص ۱۳۵ - ۱۵۵.
- رستمی، پروین و ثواقب، جهانبخش، (۱۳۹۸)، «اجتماعی‌شدن زنان در عصر پهلوی اول؛ امکان یا امتناع (۱۳۰۴ - ۱۳۲۰ ش)»، **نشریه‌ی تاریخ ایران**، دوره‌ی ۱۲، ش ۱، صص ۱۷ - ۴۷.
- رضی، داوود و رودباری، ابراهیم و رضایی، احمد، (۱۳۹۸)، «رابطه‌ی ابعاد سیاسی و زبانی هویت ملی و مشارکت سیاسی افراد بالای ۱۸ سال شهرستان بهشهر»، **فصلنامه‌ی علمی تخصصی مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی**، سال ۲، ش ۱ (پیاپی ۴)، صص ۵۳ - ۶۲.
- زارعی، احمد و میرزایی، خلیل و مهاجری، اصغر، (۱۳۹۸)، «رابطه‌ی بین خودپنداره و مشارکت سیاسی زنان در شهر تهران در سال ۱۳۸۶»، **فصلنامه‌ی رفاه اجتماعی**، سال ۱۹، ش ۷۴، صص ۱۶۳ - ۱۳۳.
- زاهد، سید سعید و مردانی، مرضیه، (۱۳۹۰)، «مشارکت سیاسی زنان در ایران معاصر (مقایسه‌ی دوره‌ی پهلوی با جمهوری اسلامی)»، **نشریه‌ی بانوان شیعه**، ش ۲۷، صص ۷ - ۳۶.
- طباطبایی میر، سیدفرزاد و مداحی، محمدابراهیم و احدی، حسن، (۱۳۹۸)، «مدل‌یابی روابط ساختاری ویژگی‌های شخصیتی در چشم‌انداز مشارکت سیاسی با میانجی‌گری روابط موضوعی»، **فصلنامه راهبرد**، ش ۹۱، صص ۵۳ - ۸۰.
- عاملی، سید سعیدرضا و حجاری، منصوره، (۱۳۹۷)، «مطالعه‌ی انگاره‌های ذهنی تشکّل‌های دانشجویی دانشگاه تهران: انگاره‌های شخصی انجمن اسلامی و خویش‌نشدن بسیج دانشجویی»، **فصلنامه‌ی تحقیقات فرهنگی ایران**، دوره‌ی ۱۱، ش ۳، پیاپی ۴۳، صص ۱۰۳ - ۱۳۰.

- عاملی، سید سعیدرضا و حجاری، منصوره، (۱۳۹۸)، «مطالعه‌ی کیفی انگاره‌های ذهنی شخصی و خویشتن در میان دو تشکل دانشجویی؛ «انجمن اسلامی و بسیج دانشجویی دانشگاه تهران»»، **فصلنامه‌ی انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات**، سال ۱۵، ش ۵۴، صص ۷۷-۱۰۱.
- علم، محمدرضا و حمیدی‌نسب، منا و حزباوی، سمیره، (۱۳۹۰)، «زنان و مشارکت سیاسی»، **فصلنامه‌ی زن و فرهنگ**، سال ۳، ش ۹، صص ۹۹-۱۰۹.
- قربان‌زاده سوار، قربانعلی و شریعتمداری، علی، (۱۳۹۵)، «مبانی نظری پیوند آرمان‌ها و واقعیت‌ها در اندیشه‌ی سیاسی امام خمینی (ره)؛ مطالعه‌ی موردی: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، **نشریه‌ی جستارهای سیاسی معاصر**، سال ۷، ش ۳، صص ۸۳-۱۰۳.
- کاوه تلاوکی، مسعود و جعفری، انوش و عباسی، سمیه، (۱۳۹۳)، «مقایسه‌ی تطبیقی مشارکت سیاسی زنان در دوران مشروطیت، پهلوی و جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه‌ی مطالعات جامعه‌شناختی جوانان**، سال ۵، ش ۱۶، صص ۱۰۷-۱۲۲.
- کچویان، حسین و زائری، قاسم، (۱۳۹۰)، «تبیین گفتمانی تبدیل‌شدن زنان به موضوع سیاست‌گذاری‌های رسمی در دوره‌ی رضاخان (با تأکید بر نظریه‌ی نژادی)»، **فصلنامه‌ی زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)**، دوره‌ی ۹، ش ۲، صص ۷-۳۸.
- نظری، مینا و علی‌حسینی، علی و امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد و پوررنجبر، مهدیه، (۱۳۹۳)، «بررسی رابطه‌ی جامعه‌پذیری و مشارکت سیاسی زنان»، **پژوهش‌نامه‌ی زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی**، سال ۵، ش ۱، صص ۱۶۱-۱۸۵.
- هواسی، علی‌اشرف و درخشه، جلال و خستو، رحیم، (۱۴۰۱)، «موانع مشارکت سیاسی زنان در جمهوری اسلامی ایران (دوره‌های هفتم، هشتم و نهم)»، **فصلنامه‌ی علمی جستارهای سیاسی معاصر**، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۱۳، ش ۲، صص ۳۳-۵۸.
- رزما، اسما، (۱۳۹۸/۱/۲۳)، ساعت ۰۱:۲۱، «انگاره چیست؟»، **وبلاگ ارتباطات میان‌فرهنگی**.

پست: ۷، نشانی اینترنتی: <http://asmarazma.blogfa.com/post/7>

- Almond, G. & Verba, S (1989). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, London: Sage
https://books.google.com/books/about/The_Civic_Culture.html?id=J93o05MH3v8C
- Braun, V. & Clarke, V (2006). *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1191/1478088706qp0630a>
- King, N, & Horrocks, C. (2010). *Interviews in Qualitative Research*. London: Sage, 248 p
<https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/interviews-in-qualitative-research/book241444>

- Nishida, H. (1999). *A cognitive approach to intercultural communication based on schema theory*. International Journal of Intercultural Relations, 23(5), 753-777. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(99\)00019-X](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(99)00019-X)
- Zelek, Tigist (2005). *Ethiopian Women Lowyers Association the Politic Participation of Women in Ethiopia: Challenges and Prospects*, addisababa. https://books.google.com/books/about/The_Political_Participation_of_Women_in.html?id=UeMvHAAACAAJ

Reference

- Ahmadabadi, Mohammad, and Seyed Rahim Mousavi. 2015. "Social Security in the First Pahlavi Era." *Historical Studies of Police Quarterly* 2 (4): 121–140.
- Ahmadi, Babak. 2004. *Iran Between Two Revolutions: A Political Sociology of Modern Iran*. Translated by Ahmad Golmohammadi and Mohammad-Ebrahim Fattahi. Tehran: Ney.
- Almond, Gabriel, and Sidney Verba. 1989. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. London: Sage. https://books.google.com/books/about/The_Civic_Culture.html?id=J93o05MH3v8C
- Arasta, Mohammad-Javad. 1998. "Women and Political Participation." *Political Science Quarterly of Baqir al-Olum University* 1 (1): 137–155.
- Bahār, Mohammad-Taqi. 2008. *Collected Poems*. Tehran: Negah.
- Bashirieh, Hossein. 1993. "Women's Political Participation." *Proceedings of the Seminar on Women's Participation*. Tehran: Department of Social Affairs, Tehran Governorate.
- . 1998. *Political Sociology*. Tehran: Ney.
- Behrooz Lak, Gholamreza, and Farzad Mokhles al-A'emmeh. 2013. "Idealism and Realism in Islamic Futures Studies." *Futures Studies Journal* 2 (7): 19–38.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. 2006. "Using Thematic Analysis in Psychology." *Qualitative Research in Psychology* 3 (2): 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Dadvar, Rahmatollah, and Maryam Habibi Fathabadi. 2008. "A Sociological Study of the Status of Women in Contemporary Persian Poetry." *Journal of Cultural–Social Change* 4 (1): 82–97.
- Elm, Mohammad-Reza, Mona Hamidi-Nasab, and Samira Hezbavi. 2011. "Women and Political Participation." *Journal of Women and Culture* 3 (9): 99–109.
- Javadi Yeganeh, Mohammad-Reza, and Fatemeh Azizi. 2009. "Cultural and Literary Backgrounds of Unveiling in Iran: Poetry of Opponents and Supporters." *Iranian Journal of Sociology* 10 (1): 99–137.
- King, Nigel, and Christine Horrocks. 2010. *Interviews in Qualitative Research*. London: Sage.
- Nishida, Hiroko. 1999. "A Cognitive Approach to Intercultural Communication Based on Schema Theory." *International Journal of Intercultural Relations* 23 (5): 753–777. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(99\)00019-X](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(99)00019-X).
- Razma, Asma. 2019. "What Is a Construct?" *Intercultural Communication Blog*, January 23. <http://asmarazma.blogfa.com/post/7>.
- Rostami, Parvin, and Jahanbakhsh Savagheb. 2019. "Women's Socialization in the First Pahlavi Era: Possibility or Impossibility (1925–1941)." *Iranian History Journal* 12 (1): 17–47.
- Sanassarian, Eliz. 2005. *The Women's Rights Movement in Iran*. Translated by Nooshin Ahmadi Khorasani. Tehran: Akhtarān.
- Setoudeh, Hedayatollah. 1999. *Sociology in Persian Literature*. Tehran: Avaye No.
- Shirazi, Zanddokht. 1967. *Zanddokht: Pioneer of the Iranian Women's Freedom Movement*. Edited by Tal'at Bassari. Tehran: Tahouri.
- Shirvanlou, Firooz. 1976. *The Range and Scope of the Sociology of Art and Literature*. Tehran: Toos.



- Zahhed, Seyyed Saeed, and Marzieh Mardani. 2011. "Women's Political Participation in Contemporary Iran: A Comparison of the Pahlavi and Islamic Republic Eras." *Journal of Shiite Women* 27: 7–36.
- Zeleg, Tigist. 2005. *The Political Participation of Women in Ethiopia: Challenges and Prospects*. Addis Ababa: Ethiopian Women Lawyers Association. https://books.google.com/books/about/The_Political_Participation_of_Women_in.html?id=UeMvHAAACAAJ.